

ROZHOVOR S MARIANOU ČENGEL SOLČANSKOU (rozhľady)

ANTON BALÁŽ

Na našom klubovom stretnutí v marci 2025 predstavil profesor Tibor Žilka najnovší román Mariany Čengel Solčanskej *Milenec Adely Ostrolúckej* (Ikar, 2024). Svoju reflexiu nazval *Ludovít Štúr mýtu zbavený* a uvádza v nej, že okrem nenaplneného milostného vzťahu v románe dominuje demýtizačný postoj k postave Ludovíta Štúra. Slovenské médiá v posledných týždňoch prinášajú početné informácie o premiére filmu *#ŠTÚR* na začiatku roka 2026 aj s konštatovaním, že vychádza z knižnej podoby románu. Zaujalo ma, aká bola cesta autorky od dejovo bohatého epického príbehu k jeho dramatickej filmovej podobe. Požiadal som preto našu klubovú kolegyňu o rozhovor.

Milenec Adely Ostrolúckej má čitateľsky atraktívny a pre Štúrových biografov zrejme aj ťažko prijateľný názov. Možno ho však čítať aj ako príbeh, ktorého cieľom je poľudštiť jednu z našich národných ikon, zároveň priniesť práve cez postavu Adely Ostrolúckej iný pohľad na naše národné dejiny, dať im „feministickejšiu“, čiže humanistickejšiu tvár. Správne som prečítal váš autorský zámer vzniku románu?

Tí, čo knihu prečítali, už vedia, že názov neodkazuje na Ludevíta, ale na bezvýznamného a, pravdaže, vyfabulovaného muža. Zároveň reprezentuje úplne odlišný prístup k látke, než aký zvolil svojho času Zúbek. Môže pôsobiť provokatívne, ale demýtizačná rovina knihy sa netýka Štúrovho významu pre naše dejiny, ale pomerov a charakteru doby. Cez Adelinu perspektívu sa prirodzene objavujú aj témy, ktoré môžu pôsobiť feministickejšie, no mojím zámerom bolo pokúsiť sa vzkriesiť postavy doslova v ich fyzickej podstate, nie prepisovať Štúrovu historickú rolu.

Na pozadí románu *Luda Zúbka Jar Adely Ostrolúckej*, ktorý utkvel v pamäti mnohých generácií v idealizovanej podobe sebaobetavej služby Ludovíta Štúra slovenskému národu, ktorý v Adele Ostrolúckej nachádza chápanú podporovateľku, váš román odvážne prehodnocuje postoj mladej šľachtickej k Štúrovej revolučnej činnosti a jej zmyslu. Keď sa pochváli Adele, že na jeho hlavu vypísala maďarská vláda veľkú odmenu, ona namiesto očakávaného obdivu reaguje slovami, že „na nápravu poriadku ešte netreba búriť krajinu, vyháňať chlapov od rodín a kopat hroby“. Tibor Žilka to v spomenutej reflexii uvádza ako jeden z mnohých príkladov, akým románová Adela Ostrolúcka prispieva k demýtizačnému postoj k Štúrovej postave. Dokonca vtipne a trefne poznamenal, že tým ho „z nebotyčných výšok autorka sťahuje do nižších sfér velebenia“. Nájde divák takého „nevelebeného“ Štúra aj v jeho filmovej podobe?

To je zaujímavý pohľad, samotnú ma nesmierne zaujal, pretože je odlišný od spôsobu, akým na Štúra nazerám. Osobne si myslím, že Štúr je jedným z mála fenoménov našich dejín, ktorý unesie aj výraznú heroizáciu či pátos bez toho, aby pôsobil smiešne alebo neprimerane. Je prirodzené a úplne legitímne, že národy opierajú svoju historickú identitu o významné osobnosti. Štúr je nad každú pochybnosť jednou z tých postáv, ktoré takúto záťaž unesú. Štúr polahky unesie aj filmový veľký výpravný rámec.

Ešte som nežil na myjavských kopaniciach, keď tu režisér Jozef Zachar na jeseň 1967 nakrúcal film *Niet inej cesty*. Bojové scény prvej dobrovoľníckej výpravy sa odohrávali na približne autentických miestach skutočných bojov – najdôležitejšiu i najtragickejšiu dnes pripomína pompézny a zväčša opustený pamätník U Klasovitých blízko Poriadia. Ďalším významným miestom revolučného diania roku 1848 bol dom vdovy Koléniovej, sídlo i bojový štáb členov Slovenskej národnej rady.

Keď bol majiteľom domu príbuzný rodičov mojej manželky Ján Bradáč, občas sme k nemu zavítali (ja aj ako novinár), a tak som mal možnosť „nadýchnuť sa“ priestorov, ktoré sa od čias, keď tu vedľa Kancionálu a Tranovského kalendárov sedával Štúr s Hurbanom... Po dlhšej spomienke krátka otázka o vašom režijnom rozhodnutí nenakrúcať bojové scény na myjavských kopaniciach, ale v lokalite Liptova. A ešte: ako skúsená režisérka ste iste dbali na to, aby bojové scény a vlastne celý „revolučný pohyb“ meruôsmych rokov nepôsoobil tak strašne amatérsky a „ochotnícky“ a neodradil najmä generáciu, ktorá vyrástla na internetových bojových hrách, od návštevy filmu.

To vám naozaj úprimne závidím! Vo filme sa bojové scény vôbec nenachádzajú. Rozhodla som sa rozprávať príbeh revolučných rokov cez Adelu Ostrolúcku a cez to, čo o Štúrovi môžeme vyčítať z jeho listov adresovaných jej matke, pretože nebolo spoločensky prípustné, aby slobodný muž písal slobodnej žene v Adelinom postavení. Princíp sprostredkovaného videnia mi umožnil vytvoriť relatívne intímnu perspektívu, ktorá sa nespolieha na objektívnu rekonštrukciu udalostí, ale na Adelinu predstavu o nich. Táto forma bola produkčne najzmysluplnejšia, dovolila mi nakrútiť výpravný film s veľmi skromným rozpočtom.

Štúrova reč. Nemyslím na tú najslávnejšiu, prednesenú (v maďarčine) na uhorskom sneme, ale jednu z mnohých, ktoré sa uchovali publikované v *Slovenských národných novinách*. Vo svojej ročníkovej práci na katedre novinárstva som napísal, že ma oslovila dokonalá architektúra Štúrových viet a súvetí, rytmus, ktorý som označil za takmer beatnický, keď som napr. citoval: „*Hovoríte, že ľud slovenský je opustený, otupený, nedbanlivý, otrocký, unížený, že sa za zlým ťahá, o dobré nehrube stojí, tak hovoríte zlí a dobrí, pretvárliví a úprimní nepriatelia ľudu nášho.*“ Je to stále živá reč, pravda? Ale už v spomenutom Zacharovom filme (tu aj vinou scenáristu Juraja Špitзера) dochádza k jej nezživotňovaniu, a to sa ešte prehlbuje v početných televíznych inscenáciách aj v seriáli Štúrovci (1991), stáva sa z nej pseudoreč, kde často jediným dobovo identifikačným kódom je stále sa opakujúce oslovovanie a výkriky „páni bratia!“ Vaše románové prehovory sa vedú v súčasnej modernej slovenčine. A vo filme? Skúšali ste aspoň čiastočne v dialógoch a prehovoroch hlavných postáv uchovať ducha či citovú patinu štúrovskej doby – bez ujmy na jej vnímaní budúcimi divákmi vášho ŠTÚR-a?

Slovenčina polovice 19. storočia je dnes pre diváka mŕtvy, neexistujúci a nezrozumiteľný útvar, podobne ako staršie formy dialektov a nárečí na našom území. Potrebovala som, aby bol filmový Štúr skutočný, rozpohybovaný archaizmus by každého iba odradil. Ale môžem vás zároveň upokojiť, že nikto nikoho neoslovuje „páni bratia“. Čo som si však užila a z čoho mám naozaj radosť, že Štúrove a Hollého verše, ktoré sme, pravdaže, neprebásnili, sú vo filme v pôvodnom tvare.

Nie ste len skúsená filmová režisérka, ale aj autorka ďalších troch biografických literárnych diel: *Generál M. R. Štefánik*, *Jánošík*, *Proces s mŕtvym* – ten je o Jozefovi Tisovi. Sú to všetko stále živé postavy našich národných dejín a vy opäť v románovej podobe prichádzate s vlastným, odvážnym pohľadom na nich. Pred niekoľkými rokmi ste už boli aj blízko realizácie filmu *Generál Štefánik*, ale nevyšlo to. Teraz, keď takmer denne prinášajú médiá informácie o premiére „historického veľkovýpravného filmu“, máte teda za sebou skúsenosť s veľkou a dobre režijne zvládnutou produkciou, pokúsite sa urobiť druhý, verím, že realizačne úspešný pokus o film o Štefánikovi? Ak by sa to stalo, aké poslanstvo by mal Štefánik priniesť slovenskému divákovi? A aké prináša #ŠTÚR?

Štúr je film o láske k jazyku. Môjho Generála považujem v stredoeurópskych finančných možnostiach za veľmi ťažko realizovateľný text a téma ako taká vo mne už nerezonuje dostatočne intenzívne, aby som jej venovala úsilie, aké si film vyžaduje. Románom som vyjadrila všetko, čo som k Štefánikovi prechovávala a táto forma mi pre sebarealizáciu postačila. Stáva sa pomerne často, že ma rôzni ľudia oslovia, či už priamo alebo sprostredkovane a ponúknu mi námet, svoj životný príbeh, alebo knižku a ja si to nesmierne vážim, ale mám niekoľko dokončených scenárov a filmových snov,

Anton Baláž

ktoré mi, akokoľvek veľkorysá dĺžka života neumožní všetky realizovať. Kedysi, keď som začínala študovať, lomcoval mnou pocit, že režiséri nad štyridsať sú starí a že by mali uvoľniť miesto mladým, konkrétne mne. Teraz som v tom veku ja, občas si na to spomeniem a prepadne ma silné podozrenie, že mladá generácia premýšľa úplne rovnako, čo jej, pravdaže, vôbec nemôžem zazlievať. V apríli ma čaká nakrúcanie filmu zasadeného do SNP, nasledujúci rok vianočná rozprávka, pripravujem adaptáciu knihy Proces s mŕtvym. Ale viete, ako sa vraví, ak chceš rozosmiať Boha, povedz mu o svojich plánoch.

KONTAKT

Anton Baláž
anton.balaz@centrum.sk